

DÜNYA GÜZELİ: GÖSTERGE BİLİMSEL YAKLAŞIM*

The Tale 'Dünya Güzeli': Through the Lenses of Semiotics

Dilek TÜFEKÇİ CAN**

ÖZET

Bu çalışma, Türk Çocuk Edebiyatı'na kuramsal bir yapı oluşturmak amacıyla halk bilimci Pertev Naili Boratav tarafından derlenen "Az Gittik Uz Gittik" adlı eserdeki "Dünya Güzeli" masalının gösterge bilimsel açıdan çözümlenmesini içermektedir. Çalışmanın bir diğer amacı ise gelişim sürecinde olan Türk Çocuk Edebiyatı'na kuramsal açıdan daha meşru bir zemin kazandırmak ve çocuk edebiyatı eserlerinin anlatımcılık, yapısalılık, metinlerarasılık, alımlama estetiği, psikanalitik vb. kuramlar çerçevesinde incelenmelerine temel hazırlamaktır. Bununla birlikte, çalışmada metnin derin anlamını yüzeye çıkarabilmek için kesitleme yöntemiyle söylemsel ve anlatısal düzeylerin ortaya çıkarılmaları amaçlanmaktadır. İlk olarak, masal eylem bakımından beş kesite ayrılmıştır. Ancak tekrarlarla yapılandırılması nedeniyle üçüncü kesit kendi içinde beş alt kesite ayrılmış ve her bir alt kesit diğer kesitlerle ilişkilendirilmiştir. İkinci olarak, anlamsal karşılıklar değerlendirilmiş; üçüncü aşamada eyleyenlerin işlevleri belirlenmiş; dördüncü aşamada ise anlatı izlencesi ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak anlatı ve söylem yapılarının masal içindeki işlevleri gösterge bilimsel kavramlar aracılığıyla çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Güzeli masalı, gösterge bilim, söylemsel düzey, anlatısal düzey, anlatı izlencesi.

ABSTRACT

This study is an analysis of the tale "Dünya Güzeli" containing in the book "Az Gittik Uz Gittik", which was compiled by the folklorist Pertev Naili Boratav for the improvement of Turkish children literature theoretically, in terms of semiotics. Another purpose of this study is to posit a more theoretical ground for the Turkish children literature which is gradually developing and additionally, to prepare a diverse theoretical ground for the analysis of other children literature texts in terms of narratology, structuralism, intertextuality, reader response and

---

* Bu çalışma Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde yapılan *Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler* adlı doktora tezinden uyarlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili ve Eğitimi A.B.D. Balıkesir/Türkiye. tufekci@balikesir.edu.tr.

psychoanalytic approaches, etc. Furthermore, to reach the deep meaning of the text, it is aimed to present the relationship between narrative level and discourse level by the use of sectionalisation method. In this study, firstly, the tale is sectionalized into five main sections according to the action. But the third section is sectionalized into five other subsections which are structured with the repetitions and those subsections are interrelated with other sections. Secondly, the binary oppositions in the basic semantic structure are evaluated. In the third phase, the functions of the actants are defined and, in the fourth phase, narrative semiotics is determined. Consequently, the functions of narrative structures and discourse structures in the tale are presented by a terminology of semiotic analysis.

Keywords: *Tale of Dünya Güzeli, semiotics, narrative level, discourse level, narrative semiotics.*

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte gelişim sürecine giren Türk Çocuk Edebiyatı'nı, Tanzimat öncesinde daha çok ninni, tekerleme, şiir, masal, destan, efsane, kıssa, halk hikâyeleri, Karagöz oyunları ve Nasreddin Hoca fıkraları gibi sözlü edebiyat geleneğinden gelen eserler oluştururken Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çeviri eserler ve süreli yayınların yanı sıra masal, şiir ve roman gibi yazılı edebi eserler de Türk Çocuk Edebiyatı'nda yerini almıştır.¹

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk Çocuk Edebiyatı gelişimini yayınlanan eserler, gerek nicelik gerekse nitelik bakımından artarak sürdürmektedir. Ne var ki akademik alanda Türk Çocuk Edebiyatı eserlerinin kuramsal açıdan incelenmelerinde büyük bir boşluk söz konusudur. Dolayısıyla, çalışmamız hem kuramsal açıdan bir boşluğu doldurmayı hem de daha sonra yapılacak olan çocuk edebiyatı metinlerinin anlatımcılık, yapısalılık, metinlerarasılık, alımlama estetiği, psikanalitik vb. kuramlar çerçevesinde incelenmelerine bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Dünya Güzeli masalını gösterge bilimsel açıdan incelemeye önce gösterge bilim terimine açıklık getirmek gerekir. Ancak bundan önce gösterge bilimin bir bilim dalı olarak edebi bilimlerde yer alma sürecine kısaca değinmek kuramın anlaşılması bakımından önceliklidir.

Gösterge bilim veya semiyoloji (Fr. sémiologie) terimi, beşeri bilimlerdeki anlamıyla yaklaşık yüz yıl kadar önce Ferdinand de Saussure (1857–1913) tarafından yazılan ve yapısal dilbilimin temelini oluşturan *Cours de linguistique générale (Genel Dilbilim Dersleri)* (1916) adlı eserde “gösterge bilimi” olarak ele alınır. Gerçekte ise “semiotic (gösterge bilimi)” terimi 1916 yılında Saussure tarafından kullanılmadan önce ilk kez 1690 yılında John Locke'ın *Essay Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme)* (1690) adlı eserinde kullanılmıştır.²

¹ Selçuk Çıkla, “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”, **Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı**, Hece Yayınları, Ankara 2005, ss. 94-96.

² Robert Stam, Robert Burgoyne, Sandy Flitterman Lewis, **New Vocabularies in Film Semiotics**, Routledge, London 1992, s. 3.

20. yüzyılın başlarında sadece Saussure değil aynı zamanda Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce (1839–1914) tarafından yapılan çalışmalar da gösterge bilimin temelini oluşturur. Ancak Saussure'nin aksine "semiology" yerine "semiotics" terimini kullanan Pierce, gösterge biliminde gönderge yapılan göstergeleri, nesnelere bakımından varlıksal bağıntı, saymacılık veya benzerlik içermelerine göre "belirti (indices)", "görüntüsel gösterge (icon)" ve "simge (symbol)" bağlamında sınıflandırırken Saussure ise, Pierce'nin aksine daha çok göstergelerin sosyal işlevleri bağlamında çalışmalar yapar.³ Pierce, göstergeyi "interpretant (yorumlayan)", "object (nesne)" ve "representatum (gösterge)" olarak ele alırken Saussure ise, "signifiant (gösteren)" ve "signifié (gösterilen)" olarak değerlendirir.

Saussure gösterge bilimini, "*toplumsal yaşamın ortasında göstergelerin yaşamını inceleyen bir bilim*" dalı olarak tanımlar.⁴ "Semiology and Rhetoric (Semioloji ve Retorik)" adlı makalesinde ise Paul de Man, "*Anlam bilimin karşısında yer alan gösterge bilim, gösteren bağlamında göstergelerin çalışılması veya bilimi anlamına gelir. Gösterge bilim kelimelerinin ne anlama geldiklerini değil; ancak nasıl anlam taşıdıklarını soruşturur*"⁵ şekilde gösterge bilimi açıklamaktadır. Aslında gösterge bilimin konusu anlam ve anlamlandırma değildir. Dolayısıyla yazınsal gösterge bilimi konusunu, edebi eserlerin anlam ve anlamlandırma olgularından alır. Bu nedenle yazınsal gösterge bilimin, bir eseri her yönüyle açıklamak gibi bir iddiası olduğunu söylemek oldukça güçtür; eser, daha çok bütüncül ve tutarlı bir şekilde ele alınır.⁶

Gösterge bilime kısaca değindikten sonra *Dünya Güzeli* masalını gösterge bilimsel açıdan çözümleme yapmak için neden seçtiğimizi açıklayalım. Gösterge bilim kuramının niteliklerine göre çözümleme yapmak için bu masalı seçmemizin temel nedeni, masalın kesitlere ve alt kesitlere ayrılabilmesi ve masalda belli bir düzen içinde tekrarların yer almasıdır. Başka bir deyişle, metnin gösterge bilimsel açıdan çözümlenebilmesi, o metnin ancak kesitlere ayrılmasıyla mümkündür. Metni "okuma birimlerine ayırmak" anlamına gelen "kesitleme" işlemi ise olay örgüsündeki eklemlenme noktalarının ortaya çıkarılmasını gerekli kılar. Bu nedenle masalı ilk önce kesitlere ayıracağımızı ve metni ayrı ayrı kesitler halinde ele alacağımızı; bu kesitleri "söylemsel düzey" ve "anlatısal düzey" olmak üzere iki farklı açıdan inceleyeceğimizi belirtelim.

KESİT I: Başlangıç Durumu

Söylemsel Düzey: Söylemsel düzey bağlamında metnin birinci kesiti olarak saptanan bölüm, masalın başlangıç ya da giriş bölümünü oluşturur. Genel olarak metinlerde birinci kesitte kişi, zaman ve uzam kavramları ortaya çıkar; böylece ilk kesitte metin belirginleşir veya şekil alır. Birinci kesitte anlatı kişilerini; "padişah", "derviş" ve "padişahın üç oğlu (şeh-

Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 86.

⁴ Hilmi Uçan, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilimi*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 35.

⁵ Paul de Man, "Semiology and Rhetoric", Donald Keese (Ed) *Contexts for Criticism*, Mayfield Publishing, USA 1994, s. 361.

⁶ Tahsin Yücel, *Eleştiri Kuramları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 94.

zadeler” anlatı zamanını; “vakt-u zamanında (zamanın birinde)”, “günün birinde”, “en sonunda”, “günler geçiyor”; anlatı uzamını ise, “saray” ve “şehir” oluşturur. Kişi, zaman ve uzam kavramları ile ilgili yapılan bu ilk saptamalar, daha sonraki kesitlerde özellikle söylem ve anlatı düzeylerinin gelişmesinde etkin bir işleve sahip oldukları için önemlidirler.

Birinci kesitte temel bir sorun ortaya konulur; gezmediği yer, görmediği şehir, yemediği kral kalmayan bir ülkenin padişahının günün birinde hastalanıp gözleri görmemesiyle asıl sorun başlar. Sorunun çözümü bir dervişe göre, “Padişahın atının ayağının basmadığı toprak”ta yatar. Bu toprak bulunup padişahın gözlerine sürüldüğü takdirde gözleri açılacaktır. Bunun için üç oğul seferber olur. Oğullardan her birinin babalarını iyileştirecek toprağı aramaları, olay örgüsünde belli eklemleme noktaları oluşturdukları için birinci kesitin üç alt kesite ayrılması gerekmektedir.

Birinci alt kesit, büyük şehzadenin “Yedi-Dağ ardındaki Çetin-Tepe’nin doruğu”na giderek toprak almasını; ikinci alt kesit, ortanca şehzadenin “Yedi-Bayır ardındaki uçurumun dibinden toprak” almasını; üçüncü alt kesit ise, küçük şehzadenin babasının “derdine deva bulmaya” gitmesini konu alır. Şehzadelerin arayışları sırasında uzamın sırasıyla saray, Yedi-Dağ ardındaki Çetin-Tepe’nin doruğu ve Yedi-Bayır ardındaki uçurum olarak değiştiği görülür.

Anlatısal Düzey: Anlatısal düzey bağlamında metnin birinci kesitinde “eyleyenler”i ve eyleyenlerin aralarındaki ilişkileri “anlatı sözdizimi” açısından incelediğimizde söylemsel bağlamda “kişi(ler)” olarak adlandırılan birimlerin her birinin anlatı bağlamında “eyleyen(ler)” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Rifat 1999: 136). Dolayısıyla masalın birinci kesitinde “özne” değeri taşıyan toplam beş eyleyen bulunmaktadır:

Söylem Düzeyi	Anlatı Düzeyi
“Padişah”	→ Özne: Ö1
“Derviş”	→ Özne: Ö2
“Padişahın Büyük Oğlu”	→ Özne: Ö3
“Padişahın Ortanca Oğlu”	→ Özne: Ö4
“Padişahın Küçük Oğlu”	→ Özne: Ö5

Belirtilen bu beş özne arasında birbirini tetikleyen nitelikte bir ilişkinin olması, eylemin süreklilik kazanmasında işlevseldir. Her ne kadar Ö2’nin işlevselliği metnin birinci kesitinde ortaya konsa ve metnin sonuna kadar bir daha kendisinden bahsedilmese de metnin başından sonuna kadar asıl işlevsel olan Ö2’nin söylemleridir. Ö2’nin Ö1 ile Ö2’nin ise dolaylı olarak Ö3, Ö4 ve Ö5 ile etkileşime girmesi sonucu eylem ilerler. Ayrıca, bu öznelerin birbiri ile ilişkilerini “çekişme”den ziyade ortak bir görüş doğrultusunda “anlaşma” şeklinde tanımlamak gerekir. Eyleyenler arasındaki ilişki, birbirini ayrıştıran değil “içselleştiren veya uzlaştıran” nitelikte bir ilişkidir. Bu ilişki biçimsel olarak şu şekilde gösterilir:

$$\text{Ö1} \cap \text{Ö2} \cap \text{Ö3} \cap \text{Ö4} \cap \text{Ö5}$$

Ö1 ile Ö2 bir konuda (“padişahın atının ayağının basmadığı toprağın bulunması”) anlaşılır. Şöyle ki, derviş, padişaha gözlerinin görebilmesi için gerekli bilgiyi (“atının ayağının basmadığı toprak”) verir; padişah ümitsiz olsa da (“o toprak zor bulunur”) bu arayışa razı (“baba oğul helâlaşıyorlar”) olur. Anlaşma önce Ö3, sonra Ö4, daha sonrada Ö5 tarafından yerine getirilmeye çalışılır. Bu özneler arasındaki ilişki bir görevin yerine getirilmesi ile sınırlıdır.

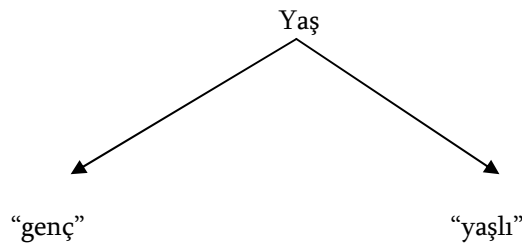
Ö1 ile Ö3, Ö4 ve Ö5 arasındaki ilişki oldukça güçlü görünmektedir. Çünkü her bir oğul babasının “atının ayağının basmadığı topra(ğı)” bulmada oldukça iddialıdır. Onların bu arayışı, babalarını iyileştirmek için gösterdikleri gayretin bir sonucudur. Ö1 ile Ö3 arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıran ve iki özne arasında sözsüz bir anlaşma olduğunu gösteren sözce, “Baba oğul helalleşiyorlar”; Ö1 ile Ö4 arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıran sözce, “Baba, gözlerinin ilacını bulmaya gideceğim, helalleşiyor”; Ö1 ile Ö5 arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıran sözce ise, “Baba oğul sarılıp helalleşiyor” sözcüsüdür. Özetle, babanın her üç oğluyula helalleşmesi, onların birbirine bağlılığını ve güvenini gösterir; aralarındaki ilişkiyi ise sağlamlaştırır.

Ö1 ve Ö2 arasındaki ilişkinin de karşılıklı güvene dayalı olduğunu söylemek mümkündür; aslında Ö2, Ö1’i etkisi altına alır. Şöyle ki, “Dünyanın her bir tarafından gelen doktorlar derdine deva bulup gözlerini aç(madıkları)” için Ö1, Ö2’nin “Sultanım, senin gözünün ilacı atının ayağının basmadığı topraktır” sözünden etkilenir. Bu etkilenme gerçekte Ö2’nin tinsel değerlere (ermişlik, yaşlılık vb.) sahip olması nedeniyle gerçekleşir. Açık bir ifade bulunmasa bile dervişliğinden ötürü bilge olduğu düşünülen Ö2’nin Ö1’den daha yaşlı olduğu varsayılabilir. Dolayısıyla Ö1’in Ö2’den etkilemesini, zorlama veya iknaya dayalı değil, kendi doğal ortamında gelişen “inandırıcı edim” olarak adlandırmak gerekir. Ö1, Ö2’nin inandırıcı edimini olumlu bir biçimde yorumlar. Başka bir ifadeyle, Ö1, Ö2’yi “inandırıcı veya güvenilir kişi” olarak görür. Bu yorum ise, “yorumlayıcı edim” olarak adlandırılabilir. O zaman, Ö2’nin inandırıcı edimi (ermişlik ve yaşlılık özelliği) karşısında Ö1’in yorumlayıcı edimi (bilgelige güven duyma özelliği) yer alır.

Bir insanın bir başka insanı etkilemesi veya bir insanın bir başka insandan etkilenmesi şeklinde ortaya çıkan ilişki (etkileyim ya da eyletim: manipülasyon) birbirine karşıt iki kavramın eklemeliğine dayanır. Bu kesitteki iki karşıt kavramı padişah ve derviş eyleyenleri oluşturur.

“genç” X “yaşlı”

Bu karşıt ilişki anlam ekseninde şu şekilde gösterilir:

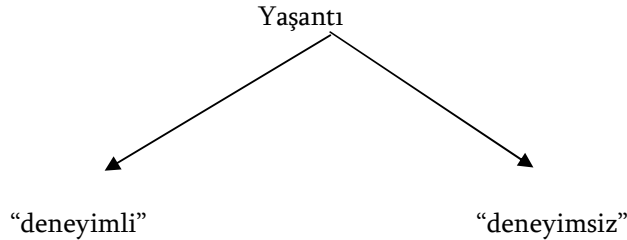

Belirttiğimiz gibi, birinci kesitte aslında padişahın genç veya yaşlı olma durumu ile ilgili kesin bir söylem bulunmamaktadır. Ancak “atının ayağının basmadığı toprağı” arayacak kadar büyük üç oğlu olduğu göz önüne bulundurulursa, padişahı orta yaşını geçmiş bir birey olarak kabul etmek gerekir. Hatta “gezmediği yer, görmediği şehir, yenmediği kral kalmamış” olması nedeniyle padişahı orta yaşın üstünde veya yaşını başını almış bir birey olarak görmek de mümkündür. Bununla birlikte, dervişin padişahıdan daha yaşlı olduğu çıkarımında da bulunabiliriz. Çünkü derviş bilge bir kişiliktir; dervişlik ermişliği gerektirir; böylesi bir durum ise uzun bir süreci kapsar. Dolayısıyla, metinde “yaşlı” ve “genç” kavramları kullanılsa da anlamsal ve mantıksal açıdan padişahın dervişe göre daha genç, dervişin ise padişaha göre daha yaşlı olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

Ö1 ile Ö3, Ö4 ve Ö5 arasındaki ilişki de karşılıklı güven ve saygıya dayanır. Ö2'nin söylemi sadece Ö1'i değil aynı zamanda Ö3, Ö4 ve Ö5'i de etkisi altına alır. Dervişin söyleminden etkilenen şehzadeler, babalarını iyileştirmek için yola koyulurlar. Aynı padişah örneğinde olduğu gibi birbirine karşıt iki kavram olan “genç” ve “yaşlı” kavramları derviş ile şehzadeler arasındaki ilişkide de geçerlidir. Sözelimi, şehzadeler, genç ve deneyimsiz iken derviş yaşlı ve deneyimlidir.

“deneyimli” X “deneyimsiz”

Bu karşıt ilişki anlam ekseninde şu şekilde gösterilir:

KESİT II: Hazırlık Durumu

Söylemsel Düzey: Birinci kesit ile ikinci kesiti birbirinden ayırmamıza neden olan başlıca nitelik, zamansal söylemdeki değişimdir. Küçük şehzadenin babasının yanından ayrılıp sarayın tavlasında bir at görmesi, “atın kırk gün beslenedur(ması)” ve “tarla(nın) kırk gün sulan(ması)” sonucunda zamansal olarak kırk gün geçer. Üstelik küçük şehzade kırk gün boyunca sulanan tarladan toz çıkaran atı, “kırk birinci gün” kendisine at yapar. Öyleyse birinci kesitten ikinci kesite geçişte kırk günlük bir süreçten bahsetmek gerekir. Zamansal kavramdaki bu değişim uzama da yansır. Bu süreçte şehzade, saray ile sarayın tavladaki uzamlarda yer alır. Görüldüğü gibi, ikinci kesitte kişi bağlamında sadece şehzade ve atı bulunmaktadır.

Anlatsal Düzey: İkinci kesiti anlatsal düzey bağlamında incelediğimizde daha sonraki kesitlerin her birinde oldukça işlevsel olan yeni bir öznenin olay örgüsüne eklenildiği görülür. Bu özne, küçük şehzadenin atıdır. Dolayısıyla, ikinci kesit aslında üçüncü kesitin oluşmasına bir tür geçiş hazırlar. Sözelimi, Ö5'in babasının derdine deva olacak toprağı

bulabilmesi için arayış içinde olması ve yola çıkması gerekir. Bu nedenle, Ö5 gerekli hazırlıkları bitirir bitirmez atını sürer ve yola koyulur. Böylece olay örgüsünde yeni bir durumun oluşmasına sebep olur.

KESİT III: Ayrılış Durumu

Söylemsel Düzey: İkinci kesitte sona eren “kırk günlük” süreç üçüncü kesitte yerini başka bir zamana bırakır. Bu süreçten sonra küçük şehzadenin “Az gidiyor, uz gidiyor... Bir gece üstüne bir gece daha geçiyor...” söylemiyle ikinci kesitte yer alan olay örgüsünden tamamen farklı yeni bir olay örgüsüne geçiş yapılır. Değişen zamanı “Üçüncü gece...” söylemi belirginleştirir. Şehzadenin “par par parlayan” bir kuş kanadı görmesi üzerine gaipten gelen bir ses ortaya çıkar. Bu ses, kuş kanadının ona bela getireceğini söylemesine rağmen şehzade uyarıyı dikkate almaz; daha sonra başına türlü zorlukların gelmesine neden olacak olan bu parlak nesneyi alarak yola koyulur. Diğer bir deyişle, ikinci kesitteki uzam, üçüncü kesitte şehzadenin “Kanadı cebine koyup gene atına bin(mesi), yola koyul(ması)” ile yeniden değişime uğrar. Aslında daha sonraki alt kesitlerde görüleceği gibi, şehzade üçüncü kesitte gaipten gelen sesi (“Şehzade, sakın alma. O kanat sana bela getirir”) dinlemiş olsaydı, zorluklarla mücadele etmesi gereken birçok şey başına gelmemiş olacaktı. Şehzadenin zorlu yolculuğunun asıl nedeni, gaipten gelen sesi dinlememesi ve başını belaya sokacak olan kanadı almasıdır.

Gösterge bilimsel çözümlenmeye, üçüncü kesiti toplam beş alt kesite ayırarak devam etmek uygun olacaktır. Her bir alt kesit kendi içinde bir sorun ve bir çözüm barındırdığı için bunların her birini “sorun-çözüm odaklı alt kesitler” olarak adlandırmak gerekir. Alt kesitlerin her birinde bir sorunun giriş bölümü verilir; daha sonra çözüme gidilecek yol gösterilir ve en sonunda da sorun çözümlenir.

Üçüncü kesitte “gaipten gelir gibi bir ses(in): ‘Şehzade, sakın alma. O kanat sana bela getirir’ söylemi sonucunda olay örgüsüne yeni bir kişi eklenir. Gaipten gelen bu sesin sahibinin kırk gün beslenen ata ait olduğu ancak üçüncü kesitin alt kesitlerinde anlaşılır. Başka bir ifadeyle, olay örgüsüne kişileştirme sanatı kullanılması suretiyle rehber, yoldaş ve yardımcı konumunda işlevsel olan bir at figürü eklenir.

Anlatısal Düzey: Birinci kesitte, anlatı düzeyinde toplam beş öznenin (Ö, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5) varlığı söz konusudur. İkinci kesitte, Ö5’in hazırlık aşamasında olduğunu ve yaptığı hazırlıkların üçüncü kesitin oluşmasına katkıda bulunduğunu ortaya çıkarmıştık. Üçüncü kesitte ise, yeni bir eyleyenin ortaya çıktığı görülür. Bu yeni eyleyen özellikle üçüncü kesitin II., III, IV. ve V. alt kesitlerinde işlevseldir. Üçüncü kesitin ilerlemesinde ve olay örgüsünün sürdürülebilirlik kazanmasında şehzadenin kaç gün olduğu bilinmeyen yolculuğu etkilidir. Bu yolculuğun sonunda vardığı şehrin padişahı, yeni bir eyleyen olarak ortaya çıkar. Bu nedenle bu yeni padişahı Ö7 olarak adlandıracağız. Üçüncü kesitte “gaipten gelen ses” olarak okura varlığı sezdirilen kişileştirilmiş at da yeni bir eyleyen olarak olay örgüsüne eklenir. Şehzadenin atının kişilik kazanması ve doğüstü güçlerinin olması nedeniyle onu da Ö6 olarak adlandıracağız. Masalın ikinci kesitinden itibaren Ö5’in Ö6 ile uyum sağlaması sonucunda bu iki özne oluşan sorunları sürekli birlikte çözerler. Hatta Ö5 ile Ö6 ortak bir amaç uğruna birlikte hareket ederek türlü mücadeleler verirler.

ALTKEŞİT: I Birinci Eksikliğin Giderilmesi Durumu

Söylemsel Düzey: Daha önce belirttiğimiz gibi, üçüncü kesitin tüm alt kesitlerinde “sorun-çözüm odaklı” bir yapı bulunmaktadır. Yani alt kesitlerde önce bir sorun ortaya atılmakta daha sonra bu sorun çözümlenmektedir. I. alt kesit kişi, uzam ve zaman bağlamında söylemsel düzeyde incelendiğinde şehzadenin atının belirgin bir şekilde kişileştiğini görülmektedir. Çünkü söylem, şehzadenin atı ima edilerek “Artık daha kaç günlük yol yürüdü(ler)se, sonunda bir şehre varıyor(lar)” şeklinde oluşturulmuştur. Eylemi (yol yürümek, şehre varmak) yapan her ne kadar şehzadenin kendisi olsa da diğer özneye dikkat çekmek için tekil değil çoğul ek kullanılmış; eylemin iki özne tarafından gerçekleştirildiğine işaret edilmiştir. Dolayısıyla bu söylemle birlikte kişileştirilmiş at, özne konumuna geçmiş ve onun olay örgüsündeki yeri bir parça daha belirginleşmiştir.

I. alt kesitte uzam, herhangi “bir şehir” ve “bir han”dır; zaman kavramı ise şehzade ile atının “kaç günlük yol yürüdükleri”nin belli olmaması nedeniyle açık değildir. Bununla birlikte, bu kesitte daha sonraki kesitlerde hiçbir fonksiyonu olmayan hancı ihtiyar bir kadın, kişiler bağlamına eklenir; şehzadeye ilk önce yerinin olmadığını söyleyen ihtiyar kadın, bir avuç dolusu altını görünce şehzadenin değil kendisine, atına hatta itine bile yer verir. Bu durumda karşılıklar ilkesine göre şehzadenin genç, hancı kadının yaşlı; şehzadenin cömert, hancı kadının ise paragöz olduğu saptanır.

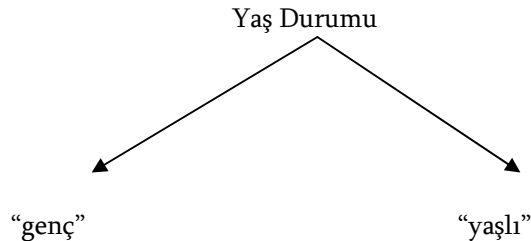
Şehzadenin hana yerleştiği gün, o ülkenin padişahı kimsenin o gece ışık yakmaması konusunda bir ferman verir. Ancak, şehzadenin yolda görüp aldığı kanadın ışık saçması ve gece devriye gezen padişahın ışık saçan o hanı mimlemesi sonucunda şehzade yeni geldiği ülkenin padişahına hesap vermek durumunda kalır. Şehrin yabancısı olduğunu, ışık yakmadığını, ışığın kanattan geldiğini anlatması üzerine padişah, kanadı kendisinden ister. Şehzade bunun üzerine kanadı padişaha verir.

I. alt kesitte şehzade, hancı kadın ve yeni gelinen ülkenin padişahı kişileri oluşturur; uzam genel anlamda ilk önce “bir şehir” iken özel anlamda “bir han”a dönüşür. Zaman ise, şehzadenin o ülkeye geldiği ilk gündür; “Meğer o gün.”

Anlatsal Düzey: I. alt kesitte bir kişinin bir başka kişiyi etkilemesi sonucu ortaya çıkan ilişki, birbirine karşı iki farklı kavramın eklenişine dayanır. Bu yeni ilişki yaşlı hancı kadın ile şehzade arasındaki ilişkidir. Bu karşıt ilişki şu şekilde gösterilir:

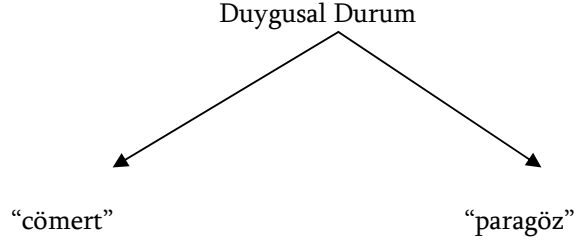
şehzade X hancı kadın

Şehzade ile hancı kadın arasındaki bu karşıt ilişki yaş bağlamında ele alınan anlam ekseninde, şehzade “genç” hancı kadın ise “yaşlı” olarak gösterilir:

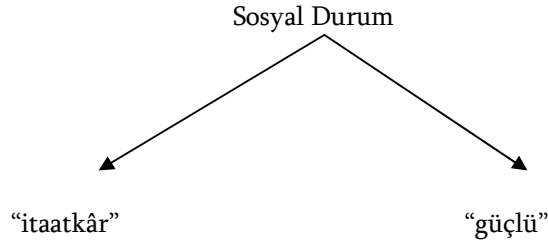
Aynı şekilde şehzade ile yaşlı hancı kadın arasındaki bu karşıt ilişki duygusal durum bağlamında ele alınan anlam ekseninde, şehzade “cömert” hancı kadın ise “paragöz” olarak gösterilir:

I. alt kesitte şehzade ile hancı kadın arasındaki karşıt ilişkiden ayrı olarak yine şehzade ile yeni gelinen ülkenin padişahı arasındaki ilişki de bir karşıtlık oluşturur. Şehzade (küçük oğul) ile yeni padişah arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde gösterilir:

şehzade (küçük oğul) X padişah (yeni gelinen ülkenin)

İki özne arasındaki karşıt ilişki, aslında bireylerin sosyal statülerine bağlıdır. Şehzade “itaatkâr” bir tutum sergilerken padişah ise “güçlü” bir yapıdadır.

Bu iki özne arasında “birleşme”den ziyade bir “ayrılık” ilişkisi bulunur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, burada her ne kadar padişah güçlü, gücü elinde bulunduran ve ferman veren konumunda olsa da yine de padişah kuş kanadını şehzadeden şu sözlerle ister; “Onu bana verir misin?” Dolayısıyla padişah ile şehzade arasındaki ilişkinin tamamen onların sosyal statülerine odaklı bir ilişki olduğunu söylemek güçtür. Çünkü padişah, şehzadeden kuşun kanadını zorla da olsa alabilecek güçtedir. Şehzade ise, ya gücü elinde bulunduran padişaha hürmet ettiği için ya da kendi babasının da bir padişah olması nedeniyle padişahlık geleneğini bildiğinden “Feda olsun, Padişahım,” diyerek kuş kanadını kendisine verir. Dolayısıyla padişahın isteği karşısında itaat etmiş olur.

ALTKEŞİT: II İkinci Eksikliğin Giderilmesi Durumu

Söylemsel Düzey: II. alt kesit, yine “sorun-çözüm odaklı” yapıda gelişen bir kesittir. Şöyle ki, padişahın “Benden bahtiyar kimse var mıdır şu dünyada?” söylemiyle yeni bir sorun oluşur. Bu noktada devreye yeni bir özne konumunda padişahın veziri girer. Dolayısıyla II. alt kesitte hem uzam hem de kişiler değişir. Uzam padişahın sarayı; kişiler ise padişah, veziri, şehzade ve attır. Zaman ise geniş zamandır; olay örgüsü padişahın kuşun tüyüne hay-

ran olduğu ve onu evirip çevirdiği, onunla eğlendiği bir zaman diliminde geçer. Ancak padişahın, kendisinden daha bahtiyar kimse olup olmadığını sorması üzerine daha fazla dayanamayan vezirin “Bir gün, beş gün... en sonunda” söylemi zaman hakkında kısmen de olsa bilgi verir.

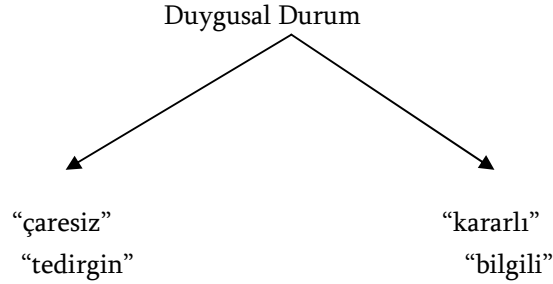
II. alt kesitte kanadı bulanın kuşu da bulabileceğine inanılması nedeniyle şehzadeye bir görev verilir; şehzadeden ışık saçan tüyün kuşunun bulması istenir. Aksi takdirde şehzadenin kellesinin uçurulacağı bildirilmesi üzerine kuşun aranma süreci yeni bir dizim olarak olay örgüsüne girer. Bu aşamada olay örgüsünün kurgusunda farklı bir döngü başlar. Kendi içinde anlamlı bir bütün olan bu döngü de sorun-çözüm odaklıdır. Sorun, kuşun olmamasından kaynaklanmakta; çözüm ise bulunmasını gerektirmektedir. Kuşun aranması sürecinde kişiler bağlamında sadece şehzade ve atı yer alır. Olay örgüsü, uzamsal olarak Kaf Dağı'nın eteğinde geçer. Zamanın en belirgin olduğu söylem ise padişahın şehzadeden kuşu istedikten sonra şehzadenin kara kara düşünmesi üzerine atının dile gelerek “Şimdi geri döneceksin, gidip Padişah'tan semiz bir katır isteyeceksin” dediği söylemdir. Bu söylemde kullanılan “şimdi” terimi zamanın bulunulan anı nitelediği ile ilgili bilgi verir.

Anlatısal Düzey: Söylemsel düzeyde yeni bir eyleyenin yani öznenin olay örgüsüne katıldığını belirlemiştik. Olay örgüsüne katılan padişahın vezirini Ö8 olarak adlandıralım. Ö7, Ö8'in etkisi altında kalır; Ö7, tüm sarayın içini gözleri kamaştıracak kadar ışıtan kuş kanadına sahip olmasına rağmen Ö8'in “Kanadı böyle nur saçan kuşun kendisi kim bilir nasıldır? Ona sahip olmalı” sözlerinden etkilenir. Ö7'nin Ö8'i etkisi altına alması aslında Ö8'in ne fiziksel, ne de tinsel değerlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Etkilenme zorlama ya da ısrar sonucu da değildir; böylesi bir etkilenme tamamen doğal söylem içinde gelişen bir etkilenmedir. Bu durumda Ö8'in iddialı, Ö7'nin ise kolay etkilenen bir yapıda olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Yine de Ö7 ile Ö8 ortak bir amaca hizmet ettikleri (o tüye ait kuşu bulma) için bu iki öznenin birbirine karşıt ilişkide olduklarını söylemek mümkün değildir. Buna karşın I. alt kesitte kuş tüyünü isterken oldukça nezaketli davranan Ö7 (“Onu bana verir misin?”), II. alt kesitte “Bana bu tüyün kuşunu buldun buldun, yoksa başın gider” söylemiyle Ö5'e meydan okur. Bu nedenle I. alt kesitte “itaatkâr” olan Ö5, II. alt kesitte “düşünceli”dir. Bu arada Ö6 (kişileştirilmiş at) dile gelir; Şehzadenin kuşu bulmasına yardım edecek olan Ö6, gerekçe olarak Ö7'nin Ö5'in kellesini koparmayı istemesi değil, Ö5'in verdiği sözde durmamasının onun şanına yakışmayacağını gösterir. Çünkü Ö5, Ö7'ye kuşu bulacağına dair söz vermiştir.

Ö5'in kuşu bulmak için arayışa girmesiyle olay örgüsünde yeni bir dizim başlar. Kuşun nasıl yakalanacağını doğüstü güçleri bulunan Ö6'dan öğrenen Ö5 daha sonra Ö6'nın dediklerini sırasıyla yaparak kuşu ele geçirmeyi başarır. Anlatısal düzeyde Ö5 ile Ö6 arasındaki ilişki “karşılıklı güven”e dayalıdır. Ö5, verdiği sözde durmamanın şanına yakışmayacağını belirten Ö6'nın sözlerinden etkilenir ve bunun üzerine saraya geri döner. Ayrıca Ö6, Ö5'in Ö7'den semiz bir katır istemesini, sonra Kaf-Dağı'na gitmesini, Kuşlar-Padişahı olarak adlandırılan kuşu yakalamak için Ö7'den aldığı katırı kesmesini, katırın etini parça parça edip dağıtmasını, sepetliğin içine girip saklanarak gözlerini yummasını, Ulu-Ağacın dibinde beklemesini, kuşların Kuşlar-Padişahının izin vermesiyle eti kapışmalarından sonra sepetliğin tepesine konan kuşu sepetliğin içinden elini uzatarak yakalamasını ve sonra atın üzerine

atlayıp kaçmasını ister. Ö5, Ö6'nın bütün söylemlerini birer birer yerine getirir; Ö7'ye kuşu teslim eder ve Ö5 böylece serbest kalır. Ö5 ile Ö6 arasındaki ilişki oldukça anlamlıdır. Ö6'nın Ö5'i etkisi altına aldığı bir gerçektir. Çünkü Ö6 ne derse Ö5 harfi harfine denilenleri uygular. Böylece Ö5 ile Ö6 birbirine karşıt iki anlam birimi ile eklenir.

Ö5 “çaresiz” ve “tedirgin” iken Ö6 “kararlı” ve “bilgili” bir konumdur. Bu karşıtlık anlam ekseninde şu şekilde gösterilir;

ALTKEŞİT: III Üçüncü Eksikliğin Giderilmesi Durumu

Söylemsel Düzey: II. alt kesit nasıl “sorun-çözüm odaklı” geliyorsa aynı şekilde III. alt kesitte de bir sorun ortaya atılır ve bu sorunun çözümü için uğraşılır. III. alt kesitte padişahın vezirine, “Bu dünyada benden bahtiyar padişah var mıdır?” söylemiyle yeni bir sorun ortaya atılır. Vezirin fildişinden bir saray ile daha mutlu olunabileceğini vurgulaması üzerine padişah fildişinden bir saray elde edebilmenin yollarını arar. Bunun üzerine vezirin “Kuşu getiren(in) fildişini de bulup(p)” getirebileceğini iddia etmesi ile şehzade aranıp bulunur. Görüldüğü gibi, bu kesitte II. alt kesitteki olay örgüsünün bir tekrarı yaratılır. Şehzade kuşu nasıl bulup getirdiyse fildişini de bulup getirecektir. Bu kesitte özne, padişah, vezir ve şehzadedir. Uzam saraydır; zaman ise bu kesitte belirgin değildir.

Padişahın hana haber göndermesi üzerine şehzade yeniden üzüntülü bir hal alır. Çünkü nesnenin arayışına yönelmekten başka çaresi yoktur. At yeniden dile gelerek “Bırakıp kaçmak senin şanına yakışmaz” der ve bu söylemiyle şehzadeyi ikna eder. Böylece olay örgüsünde III. alt kesitte başka bir dizim başlar. Şimdiye kadar padişah, vezir ve şehzade ekseninde dönen kişiler, bundan sonra ise sadece at ve şehzade üzerine kurgulanır. Şehzade yeniden atın bütün dediklerini yapar. Bu dizimde uzam, fillerin ormanındaki bir göldür. Zaman kavramına gelince at, şehzadeye her ne kadar “Haydi hazırlan. Padişahın huzuruna çık. Ondan fiçılar dolusu rakı ile bir tabur asker iste” söylemi, metnin bulunulan anda geçtiği izlenimini verse de zaman ile ilgili kesin ifadelerle ulaşmak mümkün değildir.

Anlatısal Düzey: III. alt kesitteki anlatısal düzeyi, anlatı izlencesi bakımından dört aşamada ele almak gerekir. Bilindiği gibi bu aşamaların her biri şu şekilde sınıflandırılmaktadır; Birinci aşama “eyletim (manipülasyon)”, ikinci “edinim (kompetans)”, üçüncü “edim (performans)”, dördüncü ise “yaptırım (sanksiyon)”dır. Birinci aşamada Ö7, Ö5'i zorlayarak onun bir eyletimde bulunmasını ister. Çünkü Ö7'ye göre; “Kuşu getiren fildişini de bul(acaktır).” Ö7 bir haberci aracılığıyla Ö5'e emrini bildirir. Dolayısıyla Ö7'nin emrini, ikna veya etkileme yoluyla bildirilen bir istek değil, zorlayıcı ve zorunlu bir emir olarak ele

almak gerekir. Ö5, Ö7'nin bu isteğini yorumlayıcı edimiyle sorgular. Ö5 kendi bakış açısına göre değerlendirdiği bu edimi uygulayıp uygulamamak arasında karar verme aşamasında iken Ö6'nın yeniden dile gelmesi sonucunda ("Bırakıp kaçmak senin şanına yakışmaz") onun dediklerini uygulamaya karar verir. Böylesi bir durumda iki eyleyen, yani Ö5 ile Ö7 arasında zorla da olsa bir uzlaşma veya bir anlaşma sağlanır. Anlatı izlencesinde birinci aşama gerçekleşikten yani uzlaşma sağlandıktan sonra ikinci aşama ortaya çıkar. İkinci aşamaya göre, Ö5 Ö7'nin emrini ancak ya doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan yetenekler sayesinde yerine getirebilir. Bu nedenle, Ö5 eyletimi yerine getirebilmek için bazı yeteneklere ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacına karşılık verecek olan ise, hem doğaüstü güçleri bulunan hem de bilge kişiliği olan atıdır. Ö6 her ne kadar at görünümünde olsa da fikir ve nasihat bakımından Ö5'e verdiği destek nedeniyle onun bilge kişiliği ön plana çıkmakta; Ö6, Ö5 için "sonradan kazanılan yetenek" konumunda işlev görmektedir. Edininim aşamasında gönderenin yani Ö7'nin işlevi biter. Ö7 artık sonucu bekleme aşamasına geçer.

Ö5 bir takım sınamalardan geçerek başarıya ulaşır. Sözelimi, ilk önce fillerin ormanında bulunan göle varır; rakıyı göldeki suya döker ve saklanır; öğle sıcağında fillerin suyu kana kana içmelerinden ve sonra bayılıp düşmelerinden yararlanarak beraberinde getirdiği askerlerle birlikte bütün fillerin dişlerini birer birer söker. Üçüncü aşama Ö5'in asıl eylemi yapmasını kapsar. Yani Ö5'in fillerin dişini sökmeyi başarabilmesi anlatı izlencesinin üçüncü aşamasını oluşturur. Dördüncü aşama ise, Ö5'in gerçekleştirdiği edimin Ö7 tarafından değerlendirilmesini kapsar. Bilindiği gibi, gönderen kişi yani Ö7, Ö5'i bir edimi yerine getirmesi için görevlendirmiştir. Bunun sonucunda Ö5'in yaptığı edimi Ö7 değerlendirir. Kendisine verilen haber (fildişlerinin bulunması) nedeniyle Ö7'nin "sevincinden deli ol(ması)" Ö5'in yaptığı işi takdir ettiği anlamına gelir. Bu nedenle Ö5'in bu işten başarılı çıktığına kanaat getirebiliriz. Ne var ki Ö7, Ö5'i yaptığı bu eyletim karşısında maddi olarak ödüllendirmez; ancak Ö5'in canını bağışlayarak ona bir ödül vermiş olur.

ALTKEŞİT: IV Dördüncü Eksikliğin Giderilmesi Durumu

Söylemsel Düzey: Aynı II. ve III. alt kesitlerde olduğu gibi IV. alt kesitte de padişahın "Benden bahtiyar padişah var mı şu dünyada?" şeklinde sorusunu yinelemesi, yeni bir sorunun oluşmasına neden olur. Çünkü vezir, padişahın mutluluğunu fildişi sarayın içinde Dünya-Güzeli bir sultan hanımın salınmasına bağlar. Başka bir ifadeyle, vezire göre padişah ancak Dünya-Güzeli sarayda olursa mutlu olacaktır. Oluşturulan bu yeni sorunun çözümlenmesi ise, daha önceki kesitlerden anlaşılacağı gibi yine şehzadeye düşer. Bu durumun temel nedeni ise, "Kuşu getiren, sarayı yapan, Dünya-Güzeli'ni de getir(ecektir)."

Görüldüğü gibi, bu kesitte de aynı II. ve III. alt kesitlerde olduğu gibi şehzade bir görevi yerine getirmek üzere görevlendirilir. Şehzadenin bu seferki görevi Dünya Güzeli'ni bulup saraya getirmektir. Ancak bu kesitte diğer iki kesitten farklı olarak şehzadeye verilen görev, onun gerçek amacına ulaşmasına katkıda bulunacak türdendir. Çünkü "bu dünyada baba(sının) atının ayağının değmediği tek yer Dünya Güzeli'nin gergefinin altındaki topraktır." Bu nedenle dördüncü kesitin diğer iki kesitten farklı bir işlevi vardır. Sözelimi, II. kesitte kuşun, III. kesitte ise fildişinin bulunması, şehzadenin hiçbir işine yaramamasına ve işlevsel hiçbir özellik taşımasına rağmen IV. kesitte Dünya Güzeli'nin bulunması şehza-

denin babasının gözlerinin açılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla şehzadenin bu görevi yerine getirmesi, sadece padişah değil aynı zamanda kendisi için de oldukça büyük önem taşımaktadır. Zaten masalın başından itibaren ertelenen veya geciktirilen “Dünya Güzeli’nin gergefinin altındaki topra(ğ)”ın bulunmasıdır. Dolayısıyla, IV. alt kesitte söylemsel düzey, padişah, vezir, şehzade ve at arasında geçer. Vezir ile padişahın söylemlerini içeren kısım ile ilgili uzam hakkında kesin bir bilgi verilmese de birer okur olarak diğer iki kesitten edindiğimiz ön bilgi doğrultusunda bu kısmın da sarayda geçtiğini varsayabiliriz. Ancak şehzadenin Dünya-Güzeli’ni arayışı ile ilgili kısımda uzam değişir ve “Dünya-Güzeli’nin gergefinin altındaki toprak” yeni uzam olarak ortaya çıkar. Dünya Güzeli’ni arayışında şehzadenin “günlerce” yol alması ve “sonunda bir gün” Dünya-Güzeli’nin “köşkünün bahçesine” yaklaşmasıyla zaman ve uzam kavramları daha belirgin bir hal alır.

Anlatısal Düzey: IV. alt kesite, II. ve III. alt kesitlerdeki kişilerden (padişah, vezir, şehzade ve at) farklı olarak yeni bir kişi eklenir; Ö9 olarak adlandıracağımız bu yeni kişi Dünya-Güzeli’dir. IV. alt kesit söylemsel düzeyde belirttiğimiz gibi, yine Ö8 tarafından öne sürülen bir sorunla başlar. Ö8’in sorunun ancak Ö5 tarafından çözülebileceğini iddia etmesi üzerine Ö7 padişahın kararını Ö5’e bildirir.

IV. alt kesiti de aynı III. alt kesit gibi anlatı izlencesi bakımından dört aşamada ele almak gerekir. Birinci aşamada, gönderen konumundaki Ö7, Ö5 eyleyenini bir eyletimde bulunması için harekete geçir; Ö5’in eyletimde bulunmasını diğer alt kesitlerde olduğu gibi yine zorlama ile sağlar; “padişah emrediyor.” Ö5 kendisine zorla yaptırılmaya çalışılan bu edimi (Dünya-Güzeli’nin getirilmesi) sorgular; ancak Ö6’nın dile gelmesi ve “Şehzadem, oldu olacak... Dünya Güzeli’ni de getirelim de yurdumuza dönelim. Zaten bu dünyada babanın atının ayağının değmediği yer Dünya-Güzeli’nin gergefinin altındaki topraktır. Oradan padişah babanın gözlerinin ilacını da alırsız” söylemi Ö5’i ikna eder. Bunun sonucunda Ö5 bu edimi uygulamaya karar verir. Çünkü zaten metnin başından itibaren Ö5’in tek bir amacı vardır; o da babasının gözlerini sağlığına kavuşturmasıdır. Ö5 ile Ö7 arasında sağlanan bu anlaşma aslında diğerleri gibi zorla sağlanan bir anlaşmadan çok, gönüllü bir anlaşma niteliğindedir. Çünkü bu anlaşmada Ö5’in de çıkarı söz konusudur; Ö7 Dünya-Güzeli’ne sahip olurken Ö5 ise babasının gözlerini iyi edecek olan toprağa sahip olacaktır. Anlaşmanın sağlanmasıyla anlatı izlencesindeki birinci aşama sona erer. İkinci aşama olan “edinim” aşamasında ise Ö5, Ö7’nin emrini yine doğaüstü güçlere sahip olan Ö6 sayesinde gerçekleştirir. Ö6’nın doğaüstü güçleri Ö5’in yetenekli olma ihtiyacını karşılar. Edinim aşamasında gönderenin yani Ö7’nin işlevi biter; sonucu bekleme aşamasına geçer. Üçüncü aşama olan “edim”de ise “Şehzade, Dünya-Güzeli’ni Padişaha teslim ed(er). Gergefin altından aldığı toprağı da sarıp sarmalayıp göğsüne sakla(r) ... Hana gidip yat(ar).” Böylece Ö5 görevini tamamlar. Ö7, Ö5’in edimini değerlendirir. IV. alt kesitte Ö7’nin Ö5’i taktir etmesi beklense de böyle bir durum oluşmaz; Ö5 taktir edilmez; ancak bir alt kesitte Ö7’nin “sevine sevine kızın kapısına gel(diği)” ile ilgili söylemden Ö7’nin yapılan edimi beğendiği veya taktir ettiği çıkarımında bulunmak mümkündür.

Ö5 IV. alt kesitte “Zaten bu dünyada baba(sı)nın atının ayağının değmediği yer Dünya-Güzeli’nin gergefinin altındaki toprak” olduğunu öğrenmesiyle birlikte masalın başından itibaren giderilemeyen eksiklik durumunu gidermeye çalışır. Ö5 eksiklik durumunun ortaya

çıkmasından yani babasının gözlerinin görmez olmasından sonra bu eksikliği gidermenin yollarını araştırırken iki tür işlem gerçekleştirir:

A. Bilişsel İşlem: III. kesitin IV. alt kesitinde Ö5 “Başıma bu da mı gelecekti?” diyerek, düşünceli düşünceli atının yanına varı(r).” Görüldüğü gibi, Ö5’in düşünceli olma durumu onun bilişsel (kognitif) bir eylem gerçekleştirdiğinin ispatı niteliğindedir. Bilişsel işlemin sonucu, kişiyi edimsel işleme götürür; düşünen kişi edimsel işlemle harekete geçer.

B. Edimsel İşlem: Ö5 ata biner; dörtlüğe günlerce gider; sonunda bir gün Dünya-Güzeli’nin köşkünün bahçesine yaklaşır; bahçeye girer; gül çubuğunu keser; gergef işleyen Dünya-Güzeli’ni saçlarından yakaladığı gibi dikenli gül çubuğu ile döver; sonra atına atar ve padişahın sarayına getirir.

Görüldüğü gibi, bilişsel işlemi izleyen edimsel işlemde hem uzam hem de zaman kavramlarında değişim söz konusudur. Kahraman kendi uzamından (saraydan) ayrılarak yabancı bir uzama “Dünya-Güzeli’nin köşkünün bahçesine” geçer. Dolayısıyla iki uzam arasında karşıt bir ilişki yaratılır; “bilinen uzam” X “yabancı uzam”. Bu karşıtlık anlamsal açıdan şu şekilde gösterilir:

/güvenilir ortam / X / güvenilemez ortam/

IV. alt kesitte giderilen eksiklik aslında masalın başında verilen temel eksikliklerdir. Bu eksikliğin giderilmesi diğer eksikliklerin giderilmesinden farklıdır. Çünkü bu eksikliğin giderilmesi, ilk başta yaratılan temel sorunun çözümüne katkıda bulunmaktadır. Masalın başından itibaren Ö5’in kendi sarayından ayrılış nedeni, babasının gözlerine derman olacak olan toprağı bulmaktır. Dolayısıyla IV. alt kesitte masalın başlıca konusunu oluşturan temel eksiklik giderilir; Ö5’in, Ö9’un “Gergefin(in) altından aldığı toprağı da sarıp sarmalayıp göğsüne sakla(ması)” ile masalın başından itibaren ulaşılmaya çalışılan nesne yani “toprak” ele geçirilmiş olur.

ALTKEŞİT: V Beşinci Eksikliğin Giderilmesi Durumu

Söylemsel Düzey: V. alt kesitte Dünya-Güzeli, fildişi sarayın harem dairesine alınır. Ancak Dünya-Güzeli ihtiyar padişahı odasına almaz; kendisini odaya almak için bir şart koşar. İlk kez bu kesitte padişah söylediğini yaptıran değil; söyleneni yapan konumuna geçer. Dünya-Güzeli padişah ile birlikte olmak için bazı şartlar ileri sürer. Sözgelimi, Yedi-Deniz ötesinde bir adada bulunan kısrakların getirilmesini, kısrakların sütüyle padişahın yıkanmasını ve ancak gençleştikten sonra yanına gelmesini ister. Padişahın “o kısrakları buraya kim getirebilir?” sorusuna karşılık Dünya-Güzeli’nin “Beni buraya getiren yiğit” sözleriyle cevap vermesi, olay örgüsünde başka bir dizimin oluşmasına neden olur. Bu kısımda kişiler, padişah ve Dünya-Güzeli, uzam “saray” ve “harem dairesi”, zaman ise “akşam”dır. Yeni dizim ise şehzadenin kısrakları arayışı ile başlar. Bu durumda kişiler, at ve şehzade; uzam, “Deniz kenarı” ve “Yedi-Deniz ötesinde bir ada”dır. Zaman kavramı ise belirsizdir.

Anlatsal Düzey: V. alt kesitteki anlatsal düzeyde II., III., ve IV., kesitlerden farklı bir işleyiş bulunmaktadır. V. alt kesite kadar Ö8, Ö7’nin aklını ışık saçan kuşun bulunması, fildişinden sarayın yapılması ve Dünya-Güzeli’nin getirilmesi konusunda çelerken ve onu

inandırırken V. kesitte Ö8 tamamen işlev dışı bırakılmakta ve Ö8'in işlevini Ö9 olarak adlandırdığımız Dünya-Güzeli yerine getirmektedir. Ö9'un Ö7 ile birlikte olabilmesi için şart koşması, Ö7'yi zor bir durum ile karşı karşıya bırakır. V. alt kesite kadar zor durumun giderilmesi için Ö7 sürekli Ö8'den akıl alırken ve Ö8'in dedikleri doğrultusunda yol alırken V. alt kesitte Ö9'ın söylemleri doğrultusunda sorunu çözmeye çalışır. Görüldüğü gibi, Ö7 aslında oluşan sorunları ne kendi çözebilecek güçte ne de zekâdadır; ona sorunların nasıl çözülebileceği konusunda yol gösteren ya Ö8 ya da Ö9'dur. Bu kesitte sorun, Ö7'nin Ö9 ile birlikte olamayacak kadar yaşlı olmasıdır. Bu sorunun çözümü ise Yedi-Deniz ötesinde bir adada bulunan kısrakların sütüyle Ö7'nin yıkanmasına bağlıdır. Ancak bu sütle yıkandıktan sonra Ö7 gençleşebilecektir. Sorunu çözecek olan ise, diğer kesitlerden bildiğimiz gibi yine Ö5'tir. Ö7'nin Ö5'e emrini bildirmesiyle Ö5 yeniden bilge kişi Ö6'nın yanına giderek akıl alır. Ö6 yapılması gerekenleri birer birer sıralar; önce kırk manda kesilecek sonra kırkının gönü yüzülecek, kat kat Ö6'nın sırtına geçirilecek; deniz kenarına varılacak; Ö6'nın nara atmasıyla deniz aygırının denizden çıkması sağlanacak; bu arada Ö5 çalılarının arkasına saklanacak; deniz aygırı Ö5 ile boğuşurken kırk manda derisini parçalayacak ancak kırkıncıda iyice yorulacak; bu sırada Ö5 egeri alıp aygırın sırtına vuracak ve üstüne binerek aygırın götüreceği yere gidecek; aygırın götüreceği yer kısrakların adası olduğu için bu adada bulunan Al-Kısrak ile Doru-Kısrak'ı alıp dönecektir. Görüldüğü gibi, Ö5'in zorlu bir görevi vardır. Ö7'nin gençleşmesi ve bunun sonucunda Ö9'un onunla birlikte olması bu kısrakların getirilmesine; Ö7'nin kısrakların sütüyle yıkanmasına bağlıdır. Ö5 çaresiz bir şekilde bu edimi kabul eder.

Aslında IV. kesitte Ö5, Ö9'u Ö7'ye teslim etmiş ve işlevi bitmiştir. Hatta babasının gözlerini açacak olan "Gergefin altından aldığı toprağı da sarıp sarmalayıp göğsüne saklamış(tır)." Bu nedenle V. kesitte Ö5'in Ö7'nin emrini neden uygulama gereği duyduğu ile ilgili mantıksal bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Kesitlerin başından itibaren Ö7'nin her söylediğini yerine getiren Ö5, IV. kesitte ulaşması gereken nesneye yani gergefin altındaki toprağı ulaşmıştır. Dolayısıyla kısrakları Ö7'ye getirmesine gerek yoktur. IV. kesitten sonra mantıksal olarak yapması gereken ilk iş toprağı alıp babasına götürmektir. Ancak kahramanın çektiği bu kadar eziyetten sonra ödüllendirilmesi tüm masallarda olduğu gibi bu masalın da başlıca özelliğidir. Bu nedenle üzerine vazife olmasa da Ö5, Ö7'nin verdiği görevi büyük bir beceriyle yerine getirir. Al-Kısrakla Doru-Kısrak alınır ve Ö7'ye getirilir. Bu görevin sonunda da görevi veren kişi yani gönderici konumundaki Ö7, Ö5'i hiçbir şekilde ödüllendirmez; aynı diğer dört kesitte olduğu gibi başarısız olması durumunda Ö5'in canını almaması onun için bir ödül sayılabilir.

Özetle, III. kesit toplam beş alt kesitten oluşur. Bu kesitlerin her birinde bir eksiklik durumu yaratılır ve bu eksiklik durumu giderilir. Sözelimi, I. alt kesitte kuşun kanadı, II. alt kesitte kuşun kendisi, III. alt kesitte fildişi, IV. alt kesitte Dünya-Güzeli, V. alt kesitte ise kısrakların eksikliği söz konusudur. Her bir alt kesitte bütün bu nesnelere bulunup getirilmesi suretiyle sorun çözümlenir. Her bir alt kesit kendi içinde bağımsız; ancak olay örgüsünün tamamlanması bakımından diğer kesitler ile birbirine bağımlıdır.

Bu beş kesit arasında bir "yinelenme" söz konusudur; nesnelere değişse bile eylemler neredeyse aynıdır; "arama, bulma ve verme"dir. Bu uyumun gösterge bilimde "yerdeşlik

(izotopi) kavramı ile ifade edildiğini Mehmet Rifat şu sözlerle açıklamaktadır; “*Bir söylemin belli bir düzeyinde bulunan birimlerin aynı anlam eksenine çevresine yönelmeleri, bir bakıma yinelenmeleri sonucu doğan uyum gösterge bilimde yerdeşlik (izotopi) olarak adlandırılır.*”⁷ Yerdeşlik kavramı sadece kesit içinde değil kesitler arası anlam ilişkilerinin mantıksal bir düzeyde oluşmasına da katkıda bulunur. Dolayısıyla III. kesitte at ile şehzadenin ilişkisi, tamamen bir tür “dostluk” veya “can yoldaşlığı” ilişkisine bağlıdır. Bu açıdan ele alınırsa III. kesitte yer alan alt kesitlerdeki anlatı yapılarının birbirine benzer olduğu görülür.

Kesit III → Ö5 ∩ Ö6

Kesit III, alt kesit II → Ö5 ∩ Ö6

Kesit III, alt kesit III → Ö5 ∩ Ö6

Kesit III, alt kesit IV → Ö5 ∩ Ö6

Kesit III, alt kesit V → Ö5 ∩ Ö6

Bu kesitlerde Ö5’in Ö6 ile bağlantı kurmasını gerektiren temel nedenler şunlardır:

a. Babasının gözüne iyi gelecek olan toprağı gönüllü olarak bulmak: “ben senin derdine deva bulmaya gideceğim. (I. kesit alt kesit III)”, “Babası kararından vazgeçirmek için ne söylediye Şehzade dinlemiyor (I. kesit alt kesit III).” Demek ki, Ö5’i etkileyen durum nesneyi bulmaktır; (bulmak/kipliği).

b. zorunda kalmak (bırakılmak): “Bana bu tüyün kuşunu buldun buldun, yoksa başın gider (Kesit III, alt kesit II)”, “Padişah hemen hana haberci gönderiyor. Şehzadeye emrini bildiriyor (Kesit III, alt kesit III)”, “Vezir, padişah emrediyor, Şehzadeye padişahın iradesini bildiriyorlar (Kesit III, alt kesit IV)”, “Oğlana gene haber gidiyor; Padişahın emrini bildiriyorlar (Kesit III, alt kesit V)”. Görüldüğü gibi II., III., IV. ve V. alt kesitlerde Ö5 zorunda bırakılmaktadır; (/zorunda kalmak/kipliği).

c. söz vermek: “Sözünde durmamak da şanına yakışmaz; Padişaha söz verdin bir kerrre (III. kesit, alt kesit II)”, “Bırakıp kaçmak senin şanına yakışmaz. Haydi hazırlan (III. kesit alt kesit III)”, “Şehzadem, oldu olacak... Dünya Güzeli’ni de getirelim de yurdumuza dönelim (III. kesit, alt kesit IV).” Ayrıca III. kesit V. alt kesitte de belli belirsiz verilen söze karşı gerçekleştirilen bir eylem söz konusudur. Kısaca, II., III., IV. ve V. alt kesitlerde Ö5 söz vermektedir; (/söz vermek/ kipliği). Ö5’in söz verme kipliğine eşlik eden bir diğer kiplik ise /teslim etmek/ kipliğidir. Çünkü padişah tarafından istenen her nesne Ö5 tarafından kendisine teslim edilir. Öyleyse, Ö5’in nesnelere (kanat, kuşun kendisi, fildişi, Dünya-Güzeli, kısraklar) teslim etmesi biçiminde ortaya çıkan bu karşılıklı edim üç kipsel özellikle gösterilir:

Özneyi Etkileyen Kiplikler

Öznenin Edimi

/bulmak/, /zorunda kalmak (bırakılmak)/söz vermek/ ↔ teslim etmek

Özetle III. kesitte yer alan alt kesitlerdeki Ö5 ile Ö6 arasındaki ilişki doğrudan güvene ve dostluğa dayanan bir ilişkidir. Bu kesitlerin her birinde nesnelere aranması ve bulunup teslim edilmeleri olay örgüsüne sürdürülebilirlik niteliği kazandırır:

⁷ Mehmet Rifat, **Gösterge Eleştirisi**, Kaf Yayınları, İstanbul 1999, s.141.

III. kesitteki alt kesitlerde özne nesne ilişkisi şu şekilde biçimlenir:

Ö5 .....N'yi (kanat).....Ö7'ye ("Padişaha");

Ö5.....N'yi (kuş) .....Ö7'ye ("Padişaha");

Ö5.....N'yi (fildişi) .....Ö7'ye ("Padişaha");

Ö5.....N'yi (Dünya-Güzeli).....Ö7'ye ("Padişaha");

Ö5.....N'yi (kısarak) .....Ö7'ye ("Padişaha") verir.

Nesnelerin "ele geçirilmesi" olayı Ö5 açısından mantıksal anlamda değerlendirildiğinde iki özellik taşır:

a. Kendisinde bulunmama (sahip olmama ilişkisi): Ö5 değer nesnelerin kanat dışında hiçbirine sahip değildir; Ö5 U N'ler.

b. Elde etme (birliktelik ilişkisi): Ö5 değer nesnelerin her birini elde eder;

Ö5 $\cap$ N'ler.

c. Verme (ayrılık ilişkisi): Ö5 değer nesnelerin her birini gönderene verir;

Ö5 U N'ler.

Nesnelerin "ele geçirilmesi" olayını simgesel unsurlarla biçimselleştirecek olursak şu sonuca ulaşabiliriz;

İ : İşlev

Ö6: Bilge Özne (at)

Ö5: Dönüştüren Özne (III. Şehzade)

N: Değer-nesneler (kanat, kuşun kendisi, fildişi, Dünya-Güzeli, kısaraklar)

Ö7: Durum Öznesi (Padişah)

$\leftrightarrow$: Dönüştürücü edim

$\rightarrow$: Dönüşüm

$\cap$: Birliktelik

U: Ayrılık

Nesnelerin "ele geçirilmesi" üç aşamada meydana gelir. Nesnelerin ele geçirilmesi aşamasında Ö7'nin isteği bir eylem içermediği için O. aşama olarak ele alınacaktır.

O. aşama: Ö7'nin Ö5'ten kendisinde olmayan bir nesne istemesi (kanat hariç);

İ [(Ö7 $\leftrightarrow$ Ö5 U N)]

1. İşlev: Ö5'in istenen nesneyi bulabilmesi için Ö6'nın yardım etmesi;

İ [Ö5 $\cap$ Ö6]

2. İşlev: Ö5'in istenen nesneyi Ö6'nın yardımıyla bulması;

İ [Ö5 $\cap$ Ö6 $\cap$ N]

3. İşlev: Ö5'in istenen nesneyi Ö6'nın yardımıyla Ö7'ye teslim etmesi;

İ [Ö5 $\cap$ Ö6 U N] $\rightarrow$ Ö7]

Bu üç işlevi aşağıdaki gibi simgesel unsurlarla biçimselleştirmek mümkündür;

İ [Ö7 $\leftrightarrow$ (Ö5 U N) $\rightarrow$ (Ö5 $\cap$ Ö6 $\cap$ N) $\rightarrow$ Ö5 $\cap$ Ö6 U N]

Bu biçimsel anlatımı açıklamaya çalışalım; Ö7, Ö5'ten öyle bir şey ister ki, eğer isteği yerine getirilmezse Ö5'in canını alacaktır. Ö5, Ö7'nin kendisinden bulmasını istediği nesnelere her biri için Ö6 ile birlikte oldukça zorlayıcı bir arayış içine girer. Ö5 başlangıç durumunda kendisinde bulunmayan her bir nesne için (kendisinde olmama durumu) yeni bir arayış başlatır; nesnelere elde etmesiyle bir dönüşüm (elde etme durumu) yaşanır; daha sonra elde ettiği nesnelere Ö7'ye vermesiyle yeni bir dönüşüm (aldığı nesnelere verme) oluşur.

Ö5, Ö6 ve Ö7 arasında istenen nesnenin ele geçirilmesi döngüsü şu şekilde gerçekleşir; İlk önce Ö7 Ö5'ten nesne ister; Ö5 istenen nesnelere Ö6 yardımıyla bulur; Ö5 nesneyi Ö7'ye teslim eder. Bu döngülerin her biri III. kesitte II., III., IV. ve V. alt kesitlerde birbirini izler.

KESİT: IV Başarı Durumu

Söylemsel Düzey: III. kesite ait toplam beş alt kesitte olay örgüsü “sorun-çözüm odaklı” olmak üzere yapılandırılırken IV. kesit ise tamamen farklı bir yapıda kurgulanmıştır. Çünkü olay örgüsünde bir çözülme görülür. Bu kesitte kişiler bağlamında padişah, Dünya-Güzeli ve şehzade yer alır. Zaman “o gece”dir. “Padişah, Dünya-Güzeli'nin kapısına” gittiği için uzam saraydır. Masalın başından sonuna kadar şehzadenin giriştiği mücadelede sona yaklaşılır. Şehzade, Dünya-Güzeli'nin isteği üzerine “Al-Kısrığın sütünü altın kovaya, Doru-Kısrığın sütünü gümüş kovaya sağıp kıza gönder(ır). Kız, padişahı soy(ar). Doru-Kısrığın sütüyle yıkamaya baş(ar); Yıkadıkça padişahın etleri dökül(ür). Döküle döküle bir iskeleti kalı(r) ortada.” Dünya-Güzeli padişahın iskeletinin gömülmesi emrini verir vermez şehzadeyi “Al-Kısrığın sütüyle yık(ar). Şehzade o zaman tıpkı Dünya Güzeli'ninki gibi, geçmeyen, tükenmeyen bir gençlik kazan(ır). O memlekete padişah ol(ur).”

Şehzade, Dünya-Güzeli'nin “bitip tükenmeyen bir gençlik” özelliğini kazanıp o memlekete padişah olduktan sonra kırk gün kırk gece düğün yaparlar; bu kesitte “kırk gün kırk gece” yapılan düğün, zaman kavramı ile ilgili kesin bir bilgi vermektedir. Uzam ise “o memleket”tir.

Anlatısal Düzey: Ö7, Ö9'a kısrakların geldiğini haber vermesi ve Ö9 getirilen kısrakların, o kısrakları getiren yiğit tarafından sağılması gerektiğini belirtmesi üzerine Ö5'e yeniden bir görev verilir. Bu sefer Ö5, Ö9'un “başörtü(sünü) örtün(ür), ... koku(sunu) sürün(ür), kısrakları sağlar.” Burada Ö5, Ö9'muş gibi görünmeye çalışır. Eğer Ö5, Ö9'un başörtüsünü örtüp kokusunu sürünmezse kısraklar süt vermeyecektir. Dolayısıyla böylesi bir kılık değiştirme kısrakları kandırma amaçlıdır. Daha sonra Ö5, “Al-Kısrığın sütünü altın kovaya, Doru-Kısrığın sütünü gümüş kovaya sağıp kıza (Ö9'a) gönder(ır).” Ö9'un Ö7'yi kasıtlı olarak Doru-Kısrığın sütüyle yıkaması sonucunda Ö7'nin etleri dökülür ve sadece iskeleti kalır; Ö7 ölür. Al-Kısrığın sütüyle yıkanan Ö5 ise Ö9'ununki gibi, bitip tükenmek bilmeyen bir gençlik kazanır ve o memlekete padişah olur.

KESİT: V Bitiş Durumu

Söylemsel Düzey: V. kesitte şehzade hem yeni bir ülkeye padişah hem de Dünya-Güzeli'ne sahip olmanın verdiği şaşkınlıkla olsa gerek asıl yola çıkış amacını unutmuş gibi görünür. Aslında şehzadenin padişah olmadan önce oldukça önemli bir amacı bulunmaktadır; o da “Dünya-Güzeli'nin gergefinin altındaki toprağı” alıp padişah babasına götürmek ve

böylece babasının yeniden görebilmesini sağlamaktır. Ancak IV. kesitin başında şehzade'nin, Dünya-Güzeli ile "gülüp eğlenip yaşar giderlermiş" olması okura şehzadenin görevini unuttuğunu düşündürür. Ne var ki, bir sonraki söylem "Bir gün Şehzade(nin) dertli dertli içini çek(mesi)", başka bir dizimin gelişeceğine işaret eder. Bu kısma kadar söylemsel düzeyde kişiler, şehzade (yeni ülkenin yeni padişahı) ve Dünya-Güzeli; uzam, "saray"; zaman ise "bir gün" ve "yedi sene"dir.

Şehzadenin "Babamın derdine deva bulayım diye yedi sene çekmediğim kalmadı. Babamı düşünüyorum" söylemi ile olay örgüsünün sonuç kısmında yeni bir dizim başlar. Bu dizimde "babanın gözünün ilacı" kendisine ulaştırılacaktır. Şehzadenin, padişah babasına; Dünya-Güzeli'nin gergefinin altındaki toprağı getirdiğini ve Dünya-Güzeli'nin onun gelini olduğunu söylemesiyle baba, hem şaşırır, hem de sevinir. Toprağı gözlerine sürmeleriyle babanın gözleri açılır ve "kırk gün, kırk gece düğün, şenlik yap(arlar)." Bu yeni dizimde kişiler; şehzade, Dünya-Güzeli ve şehzadenin gözleri görmeyen padişah babasıdır. Uzam ise değişkendir; Şehzade ile Dünya-Güzeli'nin kendi saraylarından yola çıkarak babalarının sarayına varmaları ancak "günlerce yol gittikten sonra" mümkün olabildiği için zamanın "günlerce sürdüğü" uzamın ise yol boyunca değişken olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Gözleri görmeyen padişah babanın gözleri açıldıktan sonra "Yeniden kırk gün, kırk gece düğün, şenlik yap(maları)" ise zaman kavramı ile ilgili somut bir bilgi verir; zaman, "kırk gün, kırk gece"dir. Masalın sonunda şehzade değer nesneyi (toprak) babasına verir. Bu durum diğer eksiklerin giderildiği gibi en önemli eksikliğin (toprak) de giderilmesini sağlar. Böylesi bir durumda özneler arası tüm ilişkiler ortadan kalkar; anlatı izlencesi böylece son bulur; öznelerle nesnelere arasındaki tüm sorunlar çözülür. Masal sorunların çözümlenmesiyle sonlanır.

Anlatısal Düzey: Sonuç olarak masalın genelini ele alacak olursak, anlatının başından itibaren Ö5'in amacı Ö1'in gözlerini açmaktır. Bu nedenle Ö5'in arayışı değer-nesnenin (Dünya-Güzeli'nin gergefinin altındaki toprak) bulunmasına yöneliktir; I. kesitte Ö5, Ö1 den ayrılır; II. kesitte Ö5 hazırlık durumuna, III. kesitte ayrılış durumuna, IV. kesitte başarı durumuna V. kesitte ise sonlandırma durumuna geçer.

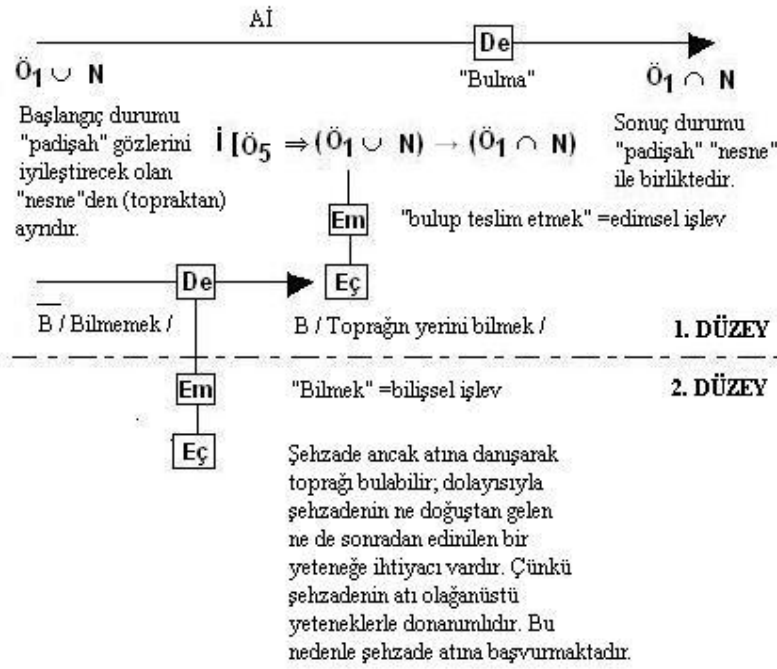
Yüzeysel anlamda olmayan nesnenin aranıp bulunması (toprak); bu nesnenin padişaha teslim edilmesi ve böylece padişahın gözlerinin yeniden görmesi masalın ana çerçevesini oluşturur. Diğer kesitlerde yer alan tüm dizimler ikincil derecede önemli olaylardır. Bu olaylardan bazıları (III. kesitteki I., II., III., ve V. alt kesitler) masala hiçbir katkıda bulunmazken; ancak işlevsel olarak masalın sonlanmasını erteler veya geciktirirken bazıları (III. kesit IV. alt kesit) ise çekirdek olayla (toprağın bulunması) doğrudan ilgilidir.

Bu kısımdan itibaren alt kesitler halinde incelediğimiz masal metnini çekirdek olay örgüsü bağlamında değerlendirelim; nesnenin bulunması, nesnenin teslim edilmesi ve padişahın yeniden görmesi. Nesnenin ele geçirilmesi için Ö5'in bu nesnenin nerede bulunduğu ve nesneye nasıl ulaşılacağına bilmesi gerekir. Oysa masalın başlangıç durumunda böyle bir durum söz konusu değildir. Padişahın "gözünün ilacı atının ayağının basmadığı topraktır." Ancak bu toprağın nerede olduğu ve ona nasıl ulaşılacağı ile ilgili kesin bir bilgi verilmemektedir. En küçük şehzadenin yola çıkışıyla kahramanın nesne arayışı başlar; oysa daha önce bu nesne hem büyük hem de ortanca şehzadeler tarafından aranmış; ancak bulunama-

miştir. Küçük şehzade masalda kahraman konumunda olduğu için sadece onun arayışı çekirdek olayın oluşmasına neden olur.

Olağanüstü güçleri bulunan Ö6'dan yararlanmak suretiyle tamamlanan edinç evresinin ardından edim evresi gelir. Nesneyi elde eden Ö5 bir dönüşümle anlatı izlencesini gerçekleştirmiş olur; nesneyi elde etmesiyle edim evresini tamamlar. Ö5'in nesneyi elde etmesi değer-nesneye kavuşması anlamına gelir; sonunda Ö5 bu nesneyi Ö1'e verir. Bu durum ise başlangıç durumunu (eksiklik durumu) sonuç durumuna (sahip olma durumuna-sağlık kazanma) dönüştürür; $(\text{Ö1} \cup \text{N}) \rightarrow (\text{Ö1} \cap \text{N})$

Kipsel nesne (bilmeme durumundan bilme durumuna geçme) ile değer-nesnenin (toprak) edinilmesi anlatı izlencesinin iki düzeyde oluştuğunun göstergesidir. Aşağıdaki şema anlatı izlencesini içeren düzeylerin eklemeliğini ve kipliklerin edinilişini göstermektedir.

Çizimdeki düzeyleri gösteren her bir simgenin anlamı şunlardır:

Aİ: Anlatı İzlencesi

İ: İşlev

De: Dönüştürücü Edim

∩: Birliktelik

Em: Edim

U: Ayrılık

Eç: Edinç

Birinci Düzey: Ö5 (şehzade) öyle bir dönüştürücü edimde bulunur ki (De: nesneyi bulmak ve nesneyi alarak Ö1'e vermek = teslim etmek) eksiklik yaratan değer nesneden (N: toprak) ayrı düşmüş bulunan Ö1 $(\text{Ö1} \cup \text{N})$ Ö5'in bu edimiyle söz konusu olan değer nesneye kavuşmuş olur: $(\text{Ö1} \cap \text{N})$.

Bununla birlikte her bir edim bir edinci gerekli kılar. Ö5'in bu dönüştürücü edimi belli bir yetinin (doğuştan ya da sonradan gelen) edinilmesi (edinç) sonucu gerçekleşecektir. Bu edinç babanın gözlerini iyi edecek olan "toprağın nerede olduğunu" bilmektir. Ö5 (/bilmemek/ durumundan /bilmek/ durumuna geçtiği an dönüşümü yapabilmekte, yani "Dünya-Güzeli'nin gergefinin altındaki topra(ğı)" almakta ve babasına verebilmektedir.

İkinci Düzey: Ö5'in /bilmemek/ durumundan /bilmek/ durumuna geçmesi bir başka edimin gerçekleşmesini sağlar. Ancak bu edimde de bir edinç evresi gerekir. Söz konusu edinç evresi "Padişahın derdine derman olacak olan toprağı bulmak için gereken bilginin nasıl elde edileceğini /bilmek/" biçiminde özetlenebilir. Bu yetenek (toprağa nasıl ulaşılabileceğini bilmek) ise doğüstü güçlere sahip olan bilge atın yaradılışında zaten vardır; at bilinmeyen bilir, gizli olanı ortaya çıkarır.

SONUÇ

Araştırma konusu gösterge olan, göstergeye anlam verebilmek için göstergenin de içinde bulunduğu göstergeler sistemini inceleyen; bunlar arasındaki benzerlikleri, karışıklıkları ortaya çıkaran; bütün bunları yaparken asıl amacı anlam olan; anlamı çözmek veya anlamlandırabilmek için karmaşık yapıların her birini birbirinden ayıran ve daha sonra bunları, birbiri ile ilişkilendirerek anlamlı bir bütün haline getiren gösterge bilimi kuramı Pertev Naili Boratav tarafından derlenen "Az Gittik Uz Gittik" adlı eserdeki "Dünya Güzeli" masalının çözümlenmesinde işlevseldir.

"Dünya-Güzeli" masalı gösterge bilimsel yaklaşımla kesitleme yöntemiyle çözümlenmiştir. Masaldaki söylemsel ve anlamsal düzeydeki bileşenlerin birbirlerine eklemelişinin mantıksal bir tutarlılık içinde olduklarını ortaya çıkarmak amacıyla farklı işlevler ve ayırt edici kesitler belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, masal kesitlere ayrılmış ve sonra anlatı izlenesi ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çözümlenme sonucunda temel anlatı izlenesinin "arama, bulma ve teslim etme" bağlamında geliştiği saptanmıştır. Bu çalışmada bir taraftan anlatı izlenesindeki dönüşümler sözdizimsel açıdan incelenirken diğer taraftan öznelerin kipler ile ilgili durumları açıklanmıştır. Bununla birlikte, anlamsal açıdan önem taşıyan bütün bileşenler çözümlenme aşamasında değerlendirilmiştir. Anlatı yapılarının karmaşıklığını gösterebilmek amacıyla söylemsel yapıların düzeni de incelenmiştir. Kısaca, anlatı ve söylem yapılarının masal içindeki işlevleri gösterge bilimsel kavramlar aracılığıyla ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu çözümlenmedeki asıl amacımız anlam yaratımını araştıran gösterge bilim ilkelerinin uygulanışını belirlemek olduğu için başta biçim olmak üzere cümle kuruluşu, sözcük kullanımı ve sözcüklerin eklemelişi vb. özellikler üzerinde durmadığımızı da belirtelim.

Bu çalışmanın merkezini Türk Çocuk Edebiyatı'na kuramsal yaklaşım oluşturmaktadır. Bu çalışmanın daha sonraki çalışmalara kaynaklık edeceği ve çocuk edebiyatı metinlerinin, anlatımcılık, yapısalcılık, metinlerarasılık, alımlama estetiği, psikanalitik vb. kuramların yanı sıra sözgelimi, feminist, Marksist, postmodernizm ve ekoloji eleştirisi gibi daha birçok kuram ve yaklaşımla incelenmesine zemin hazırlayacağı görüşündeyiz.

KAYNAKÇA

- BORATAV Pertev Naili, **Az Gittik Uz Gittik**, İmge Kitabevi, İstanbul (1. Baskı 1969) 12. Baskı, 2011.
- ÇIKLA Selçuk, "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler." **Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı**, Hece Yayınları, Ankara 2005.
- MAN Paul de, "Semiology and Rhetoric." Donald Keeseey. (Ed.) **Contexts for Criticism**, Mayfield Publishing, USA 1994.
- RİFAT Mehmet, **Gösterge Eleştirisi**, Kaf Yayınları, İstanbul 1999.
- STAM, Robert, Robert Burgoyne, Sandy Flitterman Lewis, **New Vocabularies in Film Semiotics**, Routledge, London 1992.
- UÇAN Hilmi, **Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilimi**. Hece Yayınları, Ankara 2006.
- VARDAR Berke, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- YÜCEL Tahsin, **Eleştiri Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.